

Lietuvos meno kūrėjų asociacija

Apie specialistus ir generalistus, arba kodėl nepavyksta susitarti

2012-08-16

ŽURNALAS: NAUJASIS ŽIDINYS-AIDAI

TEMA: Viešasis interesas

AUTORIUS: Guoda Azguridienė

DATA: 2012-08

Apie specialistus ir generalistus, arba kodėl nepavyksta susitarti

Guoda Azguridienė

Klasikinis išsilavinimas įpareigoja žmogų turėti žinių ir supratimo, kurie leistų jam svarstyti didžiąją dalį gyvenime aktualių problemų. Tačiau gyvenimas informacijos amžiuje tapo toks informaciškai tirštas, kad darosi vis sunkiau šį supratimą pasiekti. Gal todėl ir nestebina, kad vis mažiau kas ir siekia. Juolab kad ir lavinimo sistemos nuolat kito, o šiandienės vargu ar galima pavadinti „suteikiančiomis klasikinių išsilavinimą“. Toli gražu ne visi mokosi menų, filosofijos ir (kas ypač pastebima) logikos. Nunykus visuomeniniam religijos vaidmeniui, žmonės akivaizdžiai stokoja dvasinio išsilavinimo. Pakito ir lavinimosi siekis. Sunku pasakyti, kiek atskiram jaunam individui apskritai aktualu susigaudyti gyvenimo problemose, tačiau, kaip matyti iš viešos diskusijos – pats susigaudymo lygis yra menkas. Mokymosi tikslas dažniausiai yra įgyti naudingą specialybę, t. y. išmokti specialių žinių bei įgūdžių. Arba „išreikšti save“, patenkinti savo polinkius. Antruoju atveju tikėtinau, kad žmogus pasirinktų bendresnio pobūdžio išsilavinimą (matematiką, filosofiją ar literatūrą), tačiau pirmuoju atveju tokia tikimybė labai maža. Specialistas tam ir specialistas, kad išmanytų giliai. O kadangi ir laikas, ir žmogaus fizinės galimybės yra riboti, gilumas dažniausiai eina drauge su siaurumu.

Stebint viešąjį gyvenimą abejonių nekyla, kad gyvename „specialistų“ visuomenėje. Specialistų ne ta prasme, kad visi labai gerai (giliai) išmano savo darbą, bet ta, kad išmano tik siaurą sritį. Todėl neturėtų būti nuostabu, kad visuomenei sunku susitarti. Dėl visko: politikos, ekonomikos, ekologijos, kultūros. Vizionierių, kaip išgelbėti Lietuvą ir Pasaulį, pulkai, bet tarpusavyje jie nesusišneka, nes net nemato reikalo šnekėtis, ieškoti bendrų vardiklių. Kviesti būti vieningiems populiariu, bet tai nėra tas pats. Toks kvietimas paprastai reiškia ne siekį susikalbėti, bendrai dirbti, bet tiesiog paklusti.

Šiandien mums sunku susitarti netgi dėl pačių paprasčiausių dalykų – pavyzdžiui, ar galima į seną namą įdėti naujus langus, uždaryti eismą pagrindinėje miesto gatvėje, kokius reikalavimus turi atitikti privatus vaikų darželis ir pan. Ką ir kalbėti apie atomo naudą ir riziką, šeimos sampratą ar santykius su tautinėmis mažumomis. Specialistai, kurių galios įtvirtintos įstatymu, diktuoja visuomenei savo supratimą, kuris kyla iš jų siauros (nors jiems taip ir neatrodo) srities logikos ir už neieškoto kompromiso pasekmes neatsako. Nors tos pasekmės visuomenei gali būti labai nemalonios: įvairios saugumo, ekonominės, ekologinės, kultūrinės krizės. (Šiame tekste aš kalbu tik apie pasekmes visuomenei, – ne todėl, kad manyčiau, jog pasekmės individams nėra tokios svarbios, tiesiog pas mus priimta jas ignoruoti. Vienintelis įmanomas viešas argumentas yra viešas interesas. Šia prasme visuomenė tapo itin egoistiška individų atžvilgiu.)

Tos nemalonios pasekmės gali būti ištuštėję rajonai – kaip atsitiko su Gedimino prospektu Vilniuje, neleidus patogiai privažiuoti prie parduotuvių, apleisti senieji dvarai – galimas investicijas atbaidžius nepakeliamais reikalavimais. Visiems didmiesčių tėvams nusibodusi darželių trūkumo problema, kuri spręstųsi puikiausiai, jei didieji ikimokyklinio ugdymo sąlygų specialistai teiktųsi išsiklausti ir į kitus argumentus. Lietuvių kalba, kuri rėžia ausį patiems lietuviams – nes dideli specialistai sugalvoja taisykles, kaip netobulą neišmanėlių kalbą pataisyti. Beje, tai labai primena garsųjį mūsų kaimyninės šalies vadovą. Jam pasirodė, kad jo šalies žmonių sklypų tvoros nėra pakankamai reprezentatyvios. Skirtingos – vienos geresnės, kitos blogesnės, trečios apipuvę (nes netikėliai žmonės nėra pakankamai turtingi). Tai užsakė valstybiniu mastu betoninių, ir prie visų pagrindinių kelių centralizuotai sustatė. Visiškas svetimkūnis peizaže ir žmonių gyvenime, – bet pagal taisyklę.

Specialistų visuomenė – puikiausia terpė ne tik diktatoriams, bet ir politiniams populistams. Doras specialistas nemato reikalo savarankiškai gilintis į tas sritis, kurių nesupranta. Juk tam yra TOS srities specialistai. O bendram supratimui susiformuoti jam pakanka žiniasklaidos pateikiamų apibūdinimų. Taip ir atsiranda tokie nesusipratimai kaip pažadai smarkiai padidinti minimalų atlyginimą ir kartu sumažinti nedarbą. Nesuvokiamai brangūs amžiaus statiniai, sporto ar kultūros projektai, kurie tam tikros srities specialistams ir jų sekėjams atrodo pateisinami, didelę dalį visuomenės tik piktina. Tokia pačia logika remiasi ir ypač griežti reikalavimai konkrečioms veiklos sritims: tiems patiems privatiems vaikų darželiams, gydymo įstaigoms, apgyvendinimo paslaugoms namuose, darbdavio atsakomybei prieš darbuotoją ir pan. Šie reikalavimai vienos srities kontekste atrodo visai pagrįsti, tačiau, atsižvelgus į bendrą poveikį visuomenės gyvenimui, absurdiški ir netgi kenkėjiški. Tačiau nėra kam atsižvelgti, mat įstatymų leidėjai, kurių pagrindinis darbas ir yra rasti bendrus sprendimus, mielai pasiduoda siaurų sričių „specialistų“ projektams (priminsiu, žodį „specialistas“ čia vartuju pažymėti siauram požiūriui, o ne profesionalumui).

Perdėtas pasitikėjimas specialistais stipriai kelia diplomo vertę. Diplomas – kaip buvimo konkrečios srities specialistu liudijimas – tokiam požiūriui klestint yra būtinas bet kam, norinčiam ką nors veikti toje srityje. Be formalaus diplomo nėra pasitikėjimo kredito. Atrodo gana juokingai, žinant kiek diplomų savininkų į mokslus žiūrėjo pro pirštus arba apskritai nežiūrėjo – žiūrėjo tik į diplomą.

Tokioje nesusisiekiančių požiūrių visuomenėje sunkiai plėtojasi diskusijų kultūra. Šiuo metu bene palankiausia diskusijoms erdvė – internetas – kupina tuščių, kategoriškų, autorių ižeisti siekiančių komentarų, kurių bene pagrindinė mintis – kad autorius nėra to dalyko specialistas. Tikrai dažnai nėra. Bet dar dažniau diskusijai tai visai netrukdo, nes aptariamas ne konkretus dalykas, kaip antai tarptautiniai santykiai, subsidijos žemdirbiams ar energetikos technologijos, o jų raiškos mūsų gyvenime aspektai.

Turint omenyje specialistų požiūrio siaurumą, neturėtų stebinti nei jų kategoriškumas, nei panieka kitaip matantiems. Kiti žmonės, išgirdę kategoriškus specialisto – paveldosaugininko, ekologo, architekto, mediko, kalbos normintojo – pareiškimus, neretai mano, kad anas taip vienpusiškai kalba dėl asmeninio intereso arba iš buko užsispyrimo, arogancijos. Tačiau man atrodo, kad pagrindinė priežastis yra tokio specialisto negebėjimas ar nenoras matyti plačiau. Galimas daiktas, kad jie be asmeninio intereso nuoširdžiai manosi vieninteliai žinantys tiesą ir bando ją kitiems visuomenės nariams primesti. Gal net siekdami gero – mat jų peršama tvarka jiems atrodo esanti gėris visiems.

Asmeniniame gyvenime galima būtų nesukti sau daug galvos dėl tokių specialistų išsišokimų, kažkaip lokaliai su jais susitvarkyti, žvelgiant į juos kaip į neišvengiamą reiškinį. Tačiau visuomenei toks požiūris, ypač kai jis tokio didelio masto ir vis plinta, kelia didelių problemų. Nėra kaip kalbėtis ir susitarti. Kai nėra kaip susitarti, belieka naudoti jėgą: pinigus ir įtaką. Tada ir emigracija, ir korupcija, ir abejingumas, ir nepilietiškumas, ir kitos problemos yra dėsningos. Visuomenėje (kaip ir šeimoje), kurioje nesikalbama konstruktyviai ir pagarbiai, šių problemų tiesiog negali nebūti.

Mažesnėse bendruomenėse žmonėms susikalbėti lengviau: pasižiūrėkime, kaip jose sprendžiasi specialisto generalisto įtampa. Paimkime kaip pavyzdį verslo įmonę. Bet kurioje jų būtinai dirba bent keli specialistai, o gal net ir visi yra tokie. Būdami atsakingi už tam tikras sritis, jie privalo žvelgti būtent iš savojo kampo ir ginti savo nuomonę prieš kitus specialistus, dalydami(esi) pagrindinius išteklius – finansus ir laiką. Todėl paprastai tiekimo vadovas nori nupirkti daugiau žaliavų, gamybos vadovas – daugiau įrenginių, pardavimų skyrius reikalauja reklamos produkto žinomumui padidinti. Vadovas puikiai supranta, kad visi jie teisūs, bet išteklių yra tik tiek, kiek yra. Juos reikia paskirstyti. Jeigu sprendimai būtų priimami atsižvelgiant į bet kurio vieno iš specialistų pasiūlymus, įmonė ilgai neišgyventų. Nes netgi vienos srities ekonominė veikla yra dešimtį kartų sudėtingesnė, nei mato bet kuris specialistas, tai ką kalbėti apie visą visuomenės gyvenimą.

O kaip tapti tuo generalistu, – pasakysite, – kai sričių tiek daug, informacijos kalnai, o laiko lavintis – vis mažiau ir mažiau? Kaip šalia gramatikos, matematikos, menų ir fizinės kultūros aprėpti naujas technologijas, naujas reikalingas kalbas, chemijos, biologijos, socialinius ir kitus mokslus? Žinoma, žvelgiant vienoje plokštumoje į plotį, akivaizdu, kad neįmanoma. Tačiau klausimas „kaip?“ visuomet yra antras. Pirmas klausimas yra – kam? Bet koks žmogaus veiksmas ar neveikimas yra nulemtas jo prasmės konkrečiam žmogui. Taigi svarbiausias yra motyvas. Jei žmogus nori tapti specialistu, jis juo ir tampa. Nuo talento, įdėto darbo ir pasirinkto lavinimosi būdo priklauso ar tampa geru, ar blogu specialistu, tačiau tokį požiūrio kampą į tikrovę pasirenka pats žmogus. Jei jis mano, kad ne mažiau svarbu yra turėti bazinių žinių ir apskritai mokėti mąstyti, jis to ir išmoksta.

Mokėti mąstyti ar turėti konkrečių žinių yra analogiška dilema kaip žuvies ir meškerės pasirinkimo atveju. Jei žvejys pasiduoda alkio jausmui ir ieško tik žuvų, meškerės jis neišsigija. Nebūtinai todėl, kad nepajėgia – jis jos net nemato. Nes neieško. Analogiškai į naudingas (prieinamas, pelningas, madingas) žinias susikoncentravęs žmogus neskiria savo proto resursų išmokti mąstyti, nes nemato prasmės.

Ar mokėti mąstyti šiandien Lietuvoje yra vertybė? Drįstu teigti, kad aukštosiose mokyklose – nelabai. Čia reikia įvaldyti žinias bei įrankius, t. y. tapti specialistu. Tvarkingai cituoti, daug referuoti (žinoti konkrečių sričių autoritetus), taikyti modelius, mokėti naudotis statistika, šaltiniais, korektiškai konstruoti rašto darbus. Tarsi mąstymo gebėjimai būtų asmeninis reikalas, o ne išsilavinusio piliečio būtina savybė. Tačiau visuomenei šiandien labiausiai reikia ne inžinierių, biochemikų ar biofizikų (kaip neretai teigiama), o mąstyti gebančių žmonių. Nes tik tokie gali kvestionuoti, t. y. kontroliuoti valdžią, kurti visiems priimtina aplinką, taikiai sugyventi tarpusavyje ir su gamta.